

EMERY GEORGE

RADNÓTI MIKLÓS IGNOTUS-VONATKOZÁSAIRÓL

Radnóti Miklós művén 1974 óta dolgozom.¹ Ennek legfrissebb intermezzója abból adódott, hogy alkalmam nyílt a Nyugat reprintjében böngészni, s többek között Ignotus főszerkesztő változatos közreműködését is újra áttekinteni. Különösen a perzekutor-esztétikáról szóló cikke² emlékeztetett Radnóti-olvasmányaim eleinte egyik legenigmatikusabb mozzanatára, arra a kis irodalmi rejtvényre, amelyet Baróti Dezső mesteri Radnóti-monográfiája, a *Kortárs útlevelére* című mű fejtett meg azóta mindnyájunk örömére.³ Természetesen az Ujholdban megjelent *Számadás* című vers Ignotus-dedikációjára gondolok, s ennek előzményére, Ignotus jóindulatú kritikájára a *Lábadózó szélről* a Magyar Hírlap hasábjain. Amint Baróti rész-életrajzában olvashatjuk: „Nagy örömmel olvasta viszont (Babits negatív kritikája után) azokat a szintén a Nyugat első nemzedékének egyik kimagasló személyiségétől, Ignotustól való szavakat, amelyek jórészt azt dicsérték versei-

¹ Eddig két, bevezetéssel és jegyzetanyaggal ellátott fordításkötet jelent meg, angol nyelven: Miklós Radnóti; *Subway Stops: Fifty Poems*. Ardis, Ann Arbor, 1977, és Miklós Radnóti; *The Complete Poetry*. Ardis, Ann Arbor, 1980.

² „I-s” [Ignotus]: *Utóirat. (A perzekutor-esztétikáról)* Nyugat, 1908. I. 227–228.

³ Baróti Dezső: *Kortárs útlevelére. Radnóti Miklós 1909–1935*. Bp., 1977.

ben, amit Babits kifogásolt bannük.”⁴ És: „Az 1933. június [sic!] 13-ról keltezett *Számadás* az alkalmi versek határán jár: látogatásra invitálja Ignotust, akit a *Lábadozó szélről* írt meleg hangú kritikája után különösképp szívébe zárt.”⁵ Baróti értékes adalékai és rövid verselemzése nyomán Radnóti Miklós Ignotus-kapcsolatát szeretném itt kissé közelebbről vizsgálni, a 20. századi magyar irodalomtörténet világának ezt a jöllehet „apró rebbenését” (hogy Radnóti *Eső esik. Fölszárad* . . . című verse szavával éljek) amely, szerény méretei ellenére szintén hozzájárulhat Radnóti kiforrott művészetének helyes interpretálásához.

A szóban forgó két dokumentum rövid kiterjedése talán megengedi, hogy Ignotus kritikáját részben, Radnóti versét pedig teljes egészében bemutassuk. Ignotus *Utóirat* cím alatt közzétett kritikájában a következőképpen nyilatkozik:

„Múlt vasárnap a *Magyar Hírlap* szeretettel emlékezett meg a fiatal Radnóti Miklós *Lábadozó szél* című verseskönyvéről, s a sok jó közt, mit méltán nem sajnál tőle, az is igaz, hogy Radnóti egészen a maga lábán jár s nem Ady-utánzó. Ami azonban nem azt jelenti, hogy ne látszanék meg rajta, hogy Ady járt előtte. Nem utánozza, hanem tanult tőle – megtanulta tőle a megtanulhatatlant, azt, hogy a költő ott kezdődik, ahol saját nyelve van.”⁶

Radnóti „válasza” erre így hangzik:

Számadás

Ignotusnak

Bőven lesz szilva nékik az idén, –
pötytyenti asszonyom s meleg gyerekszáján
fürgé gonddal az idegen fára fölnezz;

⁴ Baróti: i. m. 336.

⁵ Uo. 367.

⁶ Szövegünket kötetben megjelent új nyomat után idézzük: *Ignotus Válogatott írásai*. Szerk. Komlós Aladár. Bp., 1969. 273–274.

nékik bőven lesz szilva az idén, – igen,
 s bőven nekünk is, évenkénti termés:
 jaj, baj és ügyész! most igaz, csak
 egy hasas kutyánk van s így lesznek kutyakölykek,
 de egyre kölykező harci kedvünket ápolgathatod,
 ha kerítésünket átléped és megkóstolod
 igaz szándékkal fényes és puszta kenyerünket;
 nehéz és ékes az, mint egy áldomás!

1933. július 13⁷

Idézzük emlékezetünkbe a legfontosabb dátumokat. A Magyar Hírlap 1933. március 25-i számában, tehát egy szombati számban adta közre Ignotus a *Lábadozó szélről* szóló tárcáját; Sós Endre a kritikában megemlített „múlt vasárnap”-i ismertetője ugyanazon napilapnak március 19-i számában jelent meg, a 21. oldalon.⁸ Erre nem egészen három hónappal, a fenti keltezéssel ellátva írta meg Radnóti, Ignotus iránt érzett hálóját kifejező versét. A vers a Népszava 1935. január 27-i számában jelent meg, a 19. oldalon, „a költő sajtó alatt levő Újhold című verseskötetéből” rubrika alatt, ami a lap szerkesztősége részéről nem kis elismerésről tanúskodik.⁹ Rövid öt héttel Ignotus ismertetőjének megjelenése előtt közölte Babits, a Nyugatban folyamatosan hozott *Könyvről könyvre* rovatában, az 1933. február 16-i számban, saját visszautasító kritikáját a

⁷ A vers az 1935-ben megjelent *Újhold* című verseskötet 21. oldalán foglal helyet. Szövegünk közvetlen forrása: *Radnóti Miklós Művei*. Szerk. Réz Pál. Bp., 1978. 79.

⁸ *Radnóti Miklós, Bibliográfia*. Szerk. Vasvári István és Batári Gyula. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp., 1966., 40.: „[Sós] Endre, Magyar Hírlap, 1933, 64. sz. 21. l.” Vö. Baróti: i. m. 337.

⁹ Ehhez az adalékhoz részben Radnóti Miklósné közlése, részben az Országos Széchényi Könyvtár újság-mikrofilmjeinek megtekintése révén jutottam. A Népszava rubrikájáról szól Mikó Krisztina: *Radnóti Miklós levelei Buday Györgyhez*. Kritika, 1978. 9. sz. 13–14. (10. sz. jegyzet.)

*Lábadozó szélről.*¹⁰ Ha mindehhez még hozzátvetjük arra való emlékezésünket is, hogy Radnóti 1933-ban megjelent verseskötetében s annak címében mitől is „lábadozik” a „szél”, akkor csak arra következtethetünk, hogy a közvetlen hálakifejezés a költő részéről mélyen érthető. Radnóti 1933 nyarán még igenis érezhette hosszadalmas, csak 1932. május 18-án lezárult sajtóperének utóhatásait, s az, hogy „egyre kölykező harci kedvét” még egy, az Újhold lapjaira szánt versében is kifejezésre juttatja, arra is enged következtetni, hogy mint külön lelki viszályal, Babits bírálatának reá tett hatásával is meg kellett hogy birkozzon a költő. Ilyen körülmények között aligha csoda, ha a fiatal Radnóti nem sok időt veszteget azzal, hogy beavatottaknak, ha oly csendesen is, de tudtukra adja, hogy minden elismerő szóért hálás, s hogy a jóindulatnak minden megnyilvánulása mint gyógyszer hat az utóbbi időben éppen eléggé igénybe vett lelkiállapotára.¹¹

1.

Nem először és nem utoljára fordul elő a költői hagyományok mély és önérzetes tudatában élő és dolgozó Radnótinál, hogy kritikára verssel válaszol. A sok barát és költőtárs sorai között, akik az idők során versesköteteiről melegen elismerő kritikát írtak, (adott esetekben több mint egyszer) hat barát

¹⁰ Nyugat, 1933. I. 239–240. Új nyomtatban: Babits Mihály: *Könyvről könyvre*. Szerk. Belia György. Bp., 1973. 107. Radnóti Babitshoz való viszonyáról egy útbaigazító bekezdésnyi szól uo. 316.

¹¹ A *Lábadozó szél Férfinapló* ciklusában – s főképp annak megnyitó versében – megverselt „fenegyerekség” dacára lásd Radnóti 1931. október 12-i keltű, Szalai Imrének írt levelét, amelyben arról panaszkodik, hogy a hosszadalmas tárgyalás oly nyomasztóan hat kedélyére, hogy „valami állandó fáradtság ül rajtam, és semmit sem csinállok. Folyton álmos vagyok.” (Baróti: i. m. 198. Vö. Pomogáts Béla: *Radnóti Miklós*. Bp., 1977. 53.)

nevét találjuk, akik a fiatal Radnóti versdedikációinak címzettjei is lettek, első könyvismertetőik időrendi sorrendjében: Lakatos Péter Pál, Bálint György, Forgács Antal, Baróti Dezső, Sós Endre és Tolnai Gábor.¹² Ezek közül csak Lakatos előzte meg a költő egy az *Újmódi pásztorok éneke* című verseskötetében közölt (a *Hajnali elégia* című) versének dedikációját a *Pogány köszöntőről* írt ismertetőjével; Forgács, Baróti, Sós és Tolnai mind később írtak kritikát Radnóti könyveiről, mint kaptak volna tőle versdedikációt. Bálint pedig annyi Radnóti kötetnek volt recenzense (sokszor több helyen is), s a néki dedikált két vers, az *1932 július 7* és az *Ötödik ecloga* annyira életre szóló barátságról tanúskodik, hogy az ő esetében legkevésbé lenne lehetséges bármi közvetlen oksági viszonyt feltételezni könyvbírálat és versajánlás között. Érdekességképpen Tolnai és Baróti, akik mindketten a *Lábadozó szélt* ismertetik, azt a kötetet, amelyben nekik dedikált versek szerepelnek (a *Szél se fúj itt már*, illetve *Gyerekkor* címűek), mintha saját hálájukat fejeznék ki a költő iránt, aki tudvalevően igen nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy könyveinek kedvező ismertetői legyenek.¹³ A versdedikáció és könyvkritika közötti fordított viszonyra, mely az előbb említett barátok körében gyakori, a legérdekesebb példa talán Sós Endréé, aki már az *Újmódi pász-*

¹² A versdedikációk és a barátoktól származó könyvismertetőik adalékai a fent idézett *Radnóti Miklós, Bibliográfiáiban* (39–43) és a *Radnóti Miklós Művei* című kötetben közölt megfelelő versek keltezésében találhatóak meg. Így pl. megfigyelhetjük, hogy Forgács Antal Radnóti művéről szóló első kritikája (az *Újmódi pásztorok éneke* című kötetéről) a kolozsvári Korunk 1932. évfolyamának 3. számában jelent meg, míglen Forgácsnak Radnóti már egy 1929. szeptember 28-ról keltezett versét (a *Csöndes sorok lehajtott fejjel* címűt, a *Pogány köszöntő* záró versét) dedikálta.

¹³ Radnóti Budaynak írt, 1935. március 30-i postabélyegzővel ellátott levelében a következőt írja: „Ismétlem, én a nevem viszonylagos ösmertségét nem a megjelent írásaimnak köszönhetem, hanem az írásaimról szóló kritikáknak.” (Mikó: i. m. I.3., 7. sz. levél.)

torok énekében címzettje volt az 1930. december 6-i keltű *Tápé, öreg este* című vers ajánlásának. Kevesen tudják viszont azt, hogy Sós *Lábadozó szélről* szóló ismertetője megírására minden bizonnyal azt a példányt használta fel, amelyet neki a költő dedikált: „*Sós Endrének és Erzsinek / nagyon sok szeretettel és / régi barátsággal / Radnóti Miklós / 1933. I. 27.*”¹⁴ De az Ignotus-dedikáció és a fentieknek tett ajánlások között természetesen mélyrehatóbb különbség is létezik, mint az időrendi változás. A korábbi nevek mind egy, a fiatal költőt melegen körülvevő baráti körből származnak, míglen Ignotus neve lélektanilag mintegy az üstököshöz hasonlóan jelentkező, távoli tünemény – nem kevesebb, mint a nagy Nyugat alapítójának és mentorának neve. Ignotus elismerő szava tehát minden eddigi, idevágó élményétől elütöt jelenthetett Radnóti számára, s joggal érezhette, hogy ez a kritika munkájára és pályafutására döntő hatást gyakorolhat.

Idetartozik a költő versdedikáció-gyakorlatának negatív oldala is, ama „kölykező harci kedve”, amelynek következtében gyakrabban reagál költői ajánlás formájában a megjelenő kritikára. Jól ismert Radnóti teljes skálával rendelkező, a puszta gúnytól a módszeres szatíráig érő hangneme azokkal szemben, akik művét marasztalóan bírálják. Így már Simon Andorról, aki „durva hangú kritikát írt a *Lábadozó szél* című kötetéről”, ír bökverset, valamint Babits kritikájára reagálva, „két (máig kéziratban maradt) gúnyverset” róla is.¹⁵ Később azonban nem maradt Radnóti ily csendes és diszkrét; Horváth Béla a *Vigilia* hasábjain közölt kritikája a Vajthó László szer-

¹⁴ Tollal a kötet előlapjára írva. A *Lábadozó szél*nek ez a példány magántulajdonban van. A dedikáció látszólag korai keltét hitelesíti Mikó: i. m. 1. sz. levél és jegyzet.

¹⁵ Baróti: i. m. 85. 336. A Babits ellen írt bökversek egyikét, az *Ajánlás* címűt, közli és ismerteti: Melczer Tibor: *Kiadatlan Radnóti-kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban*. Irodalomtörténet. 1978. 1047. Vö. Kovács Sándor Iván: *Radnóti Miklós: Ajánlás*. Kortárs. 1979. 760–762.

kesztésében megjelent *Mai magyar költők* című antológiáról, amelynek Radnóti munkatársa volt, alkalmat adott neki arra, hogy most már goethei és schilleri xéniák formájában írandó szatirikus epigrammákra hegyezze tollát. Az 1942. január 25-i keltezéssel ellátott *Egy verselőre* című epigramma-ciklus napilapban vagy folyóiratban ugyan nem látott napvilágot, de a *Tajtékos ég* kéziratában már helyet foglal, mintha az akkor már munkaszolgálatot is megjárt költő Horváth feljelentő kritikája nyomán is érezte volna, hogy a kötet amúgy is csak posztumuszán fog megjelenni.¹⁶ Ebbe a kategóriába sorolható egy korábbi, 1941. február 11-i keltű és *Az undor virágaiból* című epigrammája is, amelynek első kiadása szintén csak posztumusz kötetében található.

Ajánló és kortársakat felidéző versei között szatirikus és baráti hangú verseiben egyaránt bensőséges dedikációkra is bukkanunk. Radnóti mestere volt a szóviccekkel és groteszk gúnyképekkel megírt nonszensz-költészetnek, erről *Eaton Darr strófáiból* című ciklusa is tanúskodik, s jól ismert tény ma már, hogy a „gyermekrabló”-ról szóló *Ballada* pl. Horváth Béla képmásával foglalkozik.¹⁷ Pozitív hangulatú versbe-rejtett dedikációval már a *Lábadózó szélben* megjelent, *1932 október 6.* című versben (a *Férfinapló* záróversében) találkozunk, ahol a költő Forgács Antal egyik, a kolozsvári Korunkban közölt kritikája után ítéli meg önmagát:

„Néped közt jöttél s ha igaz
amit az erdélyi lap írt rólad egyszer.
(hogy Angyalföld és a Lágymányos
proletárjainak költője vagy te),
akkor hazaértél!”¹⁸

¹⁶ Radnóti Miklós: *Tajtékos ég*. Révai k., Bp., 1946. 61. *Művei*, 181–182.

¹⁷ Radnóti Miklós *Művei*. 281.

¹⁸ Radnóti Miklós *Művei*. 59.

A baráti dedikációk és aposztrofálások között a *Számadás* ettől a típustól üt el a legerősebben; szó sincs az Ignotusnak dedikált versben arról, hogy a költő a róla írt kritikára még csak célzást is tenne. És bár – a vers a maga nemében igen nagyra becsült,¹⁹ érdemesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy Radnótinak még hátrahagyott, *Az Újhold ajánlása* című verse is a *Számadás* értékei mellett szavaz: tiszta gesztus és dráma miniatűrképe mindkét vers, utalások minden mellőzésével.

A *Számadás*ban kifejezésre juttatott kesernyés jókedv, harcias hangulat és baráti meghívó gesztus csak akkor tárul fel teljes tisztaságában, keresetlenségében, s mégis minden benső komplikáltságában, ha tekintetbe vesszük a körülményeket, amelyek között a vers íródott. A szilvafa képe az istenhegyi kert világát idézi fel, azoknak a meghitt nyári napoknak egyikét, amelyeket a költő menyasszonyával már szegedi egyetemi éveit során is a Diana úti házban s kertben tölthetett.²⁰ Bár a költő új „nagyatyai barátjának küldött” meghívója szép szimbolikus gesztus a versen belül, a legkevesebb amit mondhatunk, ha föltételezéseként is: nem túl valószínű, hogy az idősebb író, ha kedve lett volna is rá, el tudta volna fogadni a „meghívót”. Bár 1933 nyarán Radnóti már majdnem egy éve munkatársa volt a Nyugatnak – amelyben mint első verse (a lap 1932. december 1-i számában) a Buday Györgynek dedikált *Estefelé* szerepelt – Ignotus akkor már régen otthagyta a *Nyugat* főszerkesztői íróasztalát, és az első világháború után Bécsbe, majd Berlinbe vándorolt ki, hogy onnan figyelje s folytatólagos publicisztikai és kritikai írásaival részben tovább is támogassa a magyaror-

¹⁹ Lásd Baróti erről a versről szóló elemzését, három egymástól némileg eltérő verzióban: Tiszatáj. 1969. 394–400. – Baróti: *Írók, érzelmek, stílusok*. Bp., 1971. 391–403. I. m. 306–327.

²⁰ Két további, erről a boldog élményről tanúskodó korai vers az Újholdban megjelent *Szerelmes vers az Istenhegyen* és a *Járkálj csak halálraitélt!* című kötet megnyitó verse, az *Istenhegyi kert*. (Radnóti Miklós Művei. 88–89., 93.) Az istenhegyi kert és ház Radnóttal kapcsolatos vonatkozásairól Pomogáts számol be, i. m. 87.

szági irodalmi fejlődést. Radnóti-kritikáját minden valószínűség szerint Bécsből küldhette be Ignotus a Magyar Hírlapnak. De Radnóti, a nyarakat kivéve, 1930 ősze óta természetesen maga sem igen tartózkodott Pesten (eltekintve pl. sajtóperével kapcsolatos pesti útjától, amelyet kénytelen volt megtenni),²¹ így magyarázható, hogy a két író lelki és mindenesetre egy kis vers szimbolikájára szorítókozó benső találkozója vidéki és külföldi tartózkodások, igen messziről történő integetések apró mozzanataiból tevődhet csak össze. Igen élesen s feltűnően elüt ez a „találkozó” minden más kontaktustól olyanokkal, akiknek Radnóti szintén dedikált verset – még Bálint Györggyel való találkozásaitól is, aki, mint tudvalevő, sokat utazott külföldön, de akivel ennek ellenére rendszeresen összejárhatott – s ez annál is elgondolkoztatóbb, mert Ignotus és Radnóti találkozás-portréjának itt megkísérelt elemzésénél némely mélyebb lelki rokonság mérlegeléséről van szó.

A kis vers, amelynek tizenegy sora, mint ahogy Baróti ezt elemzi, mintha egy korábbi, ideges és zsúfolt, mindent egy-szuszra megírni igyekvő versstílusra ütne vissza,²² meglepetés-szerűen strukturális szimmetriát is felmutat. Mindennek magva a hatodik, tehát középső sorban helyet foglaló „jaj, baj és ügyész”; az első sor *szilvája* tükrözi a tizedik sor *kenyerét*, úgy mint az ötödik sor *évenkénti termése* a hetedik sor *kutyakölykeit* s a negyedik sor megismételt *szilvaképe* a nyolcadik *kölykező harci kedvét*. Ezt észelve, ízelve s a verset újra normális sorrendjében olvasva láthatjuk, hogy a költő képei során is elárul egynéhány titkot arról, hogyan is éli át a nagy Nyugat-alapítóval történő lelki találkozását. *E contrario* – ez is

²¹ Amint ezt verscímként szereplő keltezéséből is látjuk, Radnóti budapesti tárgyalása a Kúria előtt 1931. december 8-án folyt le. Erre az eljövendő eseményre a költő egy levelében tesz utalást: „Még annak a nyomorult tárgyalásnak is örülök, mert látlak.” Vö. Radnóti Miklósné: *Radnóti Miklós szegedi levele menyasszonyához, 1931. nov. 20.* Tiszatáj. 1969. 393.

²² Baróti: *Kortárs útlevelére.* 367–368.

a lelki komplikáltság szimptomája. A szilvafa másoké. Azzal még megbékélt volna Ignotus, hogy Radnóti Juhász Gyula halálára írt elégiájának (a *Meredek út* egy versének) egy sorát, a „folyton mást dajkáló diadal” hangulatát idézi már itt. Ambivalensebben reagált volna talán arra, hogy a mások kertjéből idetetsző szilvafa képe Arany János-i allúziót hoz a versbe, egy Pál gazda diófájára történő utalást (Arany *A fülemile* című versében). Ignotus ugyanis Arany lírájának éppoly őszinte hódolója volt, mint Radnóti – közösen átéltte a két író Arany lírai dikciójának „sötét arany” fajsúlyát. Ugyanekkor Ignotus Adyt és a Nyugat más első nagy írótehetségeit éppen az Arany- és Petőfi-epigonokkal szemben védte. Ignotus írhatta volna tehát Radnótiról azt is, hogy: „nem Arany-utánzó. Ami azonban nem azt jelenti, hogy ne látszanék meg rajta, hogy Arany járt előtte.”

A „kölykező harci kedv” a *Lábadózó szél* megnyitó ciklusának, a *Férfinaplónak* lázas, idegesen jókedvű retorikájára üt vissza, így egyben külön köszönetet fejezve ki az idősebb írónak, aki a nagy korkülönbség ellenére éppen arra a hangra tud elismerően felfigyelni, amelyről Babits csak úgy tudott nyilatkozni, hogy: „Ebben a költészetben a Kraftausdruckok pótolják az erőt, . . . s a fenyegetés a tehetséget.” Rokonos ebben a *Számadás* a Sík Sándornak dedikált *Tört elégiával*, amelynek szintén harcias hangulatvilágába nem kis adag fanatikus rezignáltság is keveredik; utóbbi versben a dedikálnak a vallásosság képével záruló mondanivaló sugalmazhatott valamit a költő lelki komplikáltságából, abból a megalkuvást nem ismerő állásfoglalásából, miszerint az irodalmi szabadságért vívott harc külső mozzanatai nem inkonzekvensek a benső élet éthoszával sem.²³ Fontos végül is megfigyelnünk a *Számadás* képsorában, jobban mondva annak legvégén értékesített,

²³ A *Tört elégia* továbbá már azt a tisztulást és elmélyülést is mutatja, amelyre Sík „Miklós fiamat” 1932. február 10-i keltű, a költőhöz tárgyalása után intézett levelében inti. Vö. Baróti: i. m. 214.

asztalhoz való meghívásnak, a kenyér megosztásának motívumát is, amely mintha Catullus 13. versének, a *Cenabis bene, mi Fabulle, apud menek* groteszk humorisztikáját dolgozná fel a komoly, szeretetteljes megszólítás költői dimenziójában. Így a groteszk és komoly hang, a szomorúság és öröm egymást kölcsönösen átható mimetikája az egész vers stíl-idomító mozzanattá válik; a vers beteljesül. A mások szilvafájával megnyíló képsorozat, harcias érzéseken átpergetve magát a saját, de másokkal megosztandó betevő falat emocionális szférájáig jut el, s így tisztán tükrözi a költő mind benső, mind külső helyzetét: az akkori társadalomból bár „száműzötten”, mégis bátor optimizmussal néz farkasszemet a cenzúrával, az igazságtalanul elítélő kritikával, hogy végül is egy jóindulatú szó révén újra otthonára, saját megterített asztalára találjon.

2.

Hogy Ignotus Radnóti versét milyen érzésekkel fogadta, nem tudjuk; de van kézenfekvő magyarázata annak, hogy egy ilyen parányi mozzanat jóvoltából is, mint ez az objektíve soha létre nem jött „találkozó” volt, éppen Ignotus és Radnóti, a régi és az új szimbiózisának e két bajnoka, jusson közös és kölcsönösen megvilágító fénybe. Ignotus az avantgarde magyar írás terén már annyiban is érdekes tünemény, amennyiben, Adyn, Babbitson, Kassákon és Füstön is túltéve, részben a múlt század gyermeke is volt. Aki 1869-ben, még Kossuthék és Deákék korában született, s akinek apja, Veigelsberg Leó a legjobb magyar–német tradíciókat ápoló Pester Lloyd főszerkesztője volt, annál aligha csoda, hogy egy 1917-ben megjelenő verseskötete már mint egy írókarriert betetőző dokumentum hívja magára a kortársi kritika figyelmét. Mindenesetre Babits jóformán ekként méltányolja Ignotusnak e kötetét a Nyugat 1917. december 16-i számában, pedig 1917-ben Ignotus még nagyon is írói – kritikai és publicisztikai – pályafutásának

derekán állt.²⁴ Fontos viszont megfigyelnünk azt, hogy amikor a Nyugat alapítására és a folyóirat kultúrpolitikai küzdelmeinek s főleg a szecessziós avantgardizmus oldalán állást foglaló öndefiniálás alapfeltételeinek megszervezésére kerül a sor – tehát 1907 záró hónapjaiban (A Nyugat 1908. január 1-i számával indult) – a nagy szervező és publicista lelkében már nyilvánvalóan megtörtént a választás. Mint egyfajta Ezra Pound *manqué* viseli ezentúl szíven *más* eget kérő tehetségek kibontakozásának ügyét, a századforduló körül Adyét, miként negyedszázaddal később József Attiláét, minden önámítás mellőzésével afelett, hogy lehetne-e még *ő maga is* „nagy író” egy olyan irodalmi színen, ahol a mítoszi harcok Ady „Apokalipszise” és Babits „konzervativizmusa” között folynak.²⁵

Pártfogója lenni a nemzeti irodalmi és esztétikai vitának is, az egyedülálló, kibontakozó zseninek is, az kell, hogy egy önmagát nem kis iróniával *Ignotus* tollnévvel felszerelő írólélek feladata legyen. Így aligha tekinthetjük véletlennek, hogy Ignotus, – József Attila melletti állásfoglalása után alig hét évvel –, impresszionista ítélőképességével és diszkrét tehetségekre felfigyelni tudásával Radnóti Miklós pályájára is felfigyel, juttat az „akácként aszfaltba nőtt”²⁶ fiatal költőnek is a karriert és a sorsot döntő elismerésből. Különösen ízlelhette Ignotus azt, hogy Radnóti, amennyire nem „Ady-utánzó”, úgy nem epigonja egyetlen előtte járt költőnek, irányzatnak – nem utánzója Ignotus nagy pártfogoltjának, Babitsnak, főként pedig

²⁴ Új nyomat: Babits Mihály: *Ignotus versei*. In: *Arcképek és tanulmányok*. Szerk. Gál István. Bp., 1977. 322–330.

²⁵ Erdemes viszont megfigyelni azt, hogy Ignotus mint a Nyugat főszerkesztője, rengeteget írt a lapba, míglen Osvát Ernő mint szerkesztő, „a Nyugatba, amelyet több mint két évtizedig vezetett, úgyszólván egyetlen sort sem írt”. Vö. Gyergyai Albert: *Emlékezés Osvát Ernőre*. In: *A „Nyugat” árnyékában*. Bp., 1968. 301.

²⁶ Vö. Ignotus Radnóti-ismertetőjének utolsó mondatát: „A faluból nőtt ki, s az aszfaltba nőtt le, mint az akác – költő.” *Ignotus Válogatott írásai*. 274.

(aminek bekövetkeztét valószínűbbnek tarthattuk volna) nem utánzója, behódolója semmiféle izmusnak, még Kassáknak, az izmusok magyarországi apostolának sem.^{2 7} Az, hogy Ignotus Radnótit tudatosan éppen Babits kritikája ellen védte volna, természetesen vitatható, de érdemes megfigyelnünk, hogy mint a Nyugat első írnemzedékének ösatyja, József Attilára és Radnótira, mint a második, illetve harmadik generáció tagjaira csak a Nyugaton betöltött történelmi szerepe után terjeszthette ki kritikai oltalmát.

Ignotusnak Radnótira való felfigyelése a fiatal költő pályájának ebben a kritikus pillanatában annál érdekesebb, a *Számadás* kölykező harci hangulat-portréja annál idevágóbb, mert maga Ignotus mindig is az irodalmi életben oly könnyen elharapódzó rendőrügyész-mentalitás ellen harcolt. Ahogy őt Babits az 1930-ban megírt *A „Nyugat” és az akadémizmus* című védőiratában jellemzi:

Ignotus valaha nagy harcot vívott a „perzekutoresztétika” ellen, mely a szellem minden jelentkezését a pártrendőr szemével nézi, és az ellenpártot, vagy amit annak képzelt, egyszerűen ki akarja tagadni az irodalomból. Csodálatos módon nem veszi észre, hogy maga is beleesett abba, ami ellen harcolt, . . .^{2 8}

Ignotus nagy irodalompolitikai harcainak „vénasszonyok nyarára” utal ennek az idézetnek utolsó mondata, a Nyugat új szerkesztői ellen folytatott „hadjáratára”, amit akkor indított, amikor a folyóirat 1930. február 1-i számával kezdődően levették a nevét, mint főszerkesztőét a lap címlapjáról.^{2 9} S míg

^{2 7} Kassák pedig, egészen konzekvensen, Radnótira csak a harmincas évek derekán figyelt fel. Ezt a megkésett irodalmi nexust tárgyalja: Csaplár Ferenc: *Radnóti és a „Munka”*. Irodalomtörténet. 1969. 416–420.

^{2 8} Babits: *A „Nyugat” és az akadémizmus*. I. m. 101–102.

^{2 9} Ignotus: *A „Nyugat” útja. Ignotus a „Nyugat” közönségéhez*. Bp., 1930. Ez a kis vádirat, amely eredetileg mint beszéd hangzott el a Zeneakadémián, mindössze 20 oldalt tesz ki. Ignotus 1919 óta – tehát

ennek a kontroverziának elemzése nem ide tartozik, annyi éppoly releváns, mint valószínű, hogy Babits és Móricz mint a Nyugat új szerkesztői átélték azt, hogy Ignotus nimbusát és harcos antikonzervatív múltját nem lehet egyszerűen a „Más idöket élünk” szólammal elintézni s a köztudatból kitörölni. Röpke két évvel később Babits, az *A „Nyugat” régen és most* című beszédében indítatva érzi magát megvédeni a lap új konzervativizmusát és – nem túl halkán áthallatszó retorikai szándékkal – megkérdezeni: „Reakció ez?”³⁰ Minden személyi, politikai farkasszem-nézéstől és félreértéstől eltekintve, s elismerve Babits makacs esztétikai állásfoglalása igazát is – amelyet e későbbi cikkében fölötte emocionálisan véd³¹ – meg kell állapítani, hogy Babitsnak „*im Fall Ignotus*” akkor van leginkább igaza, amikor így szól: „*Ignotust régebben ’mindent megértő’ s fölényesen komplikált szellemnek ismertük.*”³² Mert ami Ignotust egész útján végigkíséri, ami az ő irodalmi személyiségét és szellemét leghűebben jellemzi, az a szilárd helytállás, a konzekvens gondolkodás és cselekvés. Szinte kihallatszik József Attila és Radnóti mellett tett hitvallásából Luther Márton híres wormszi kijelentése V. Károly császár előtt: „*Hier stehe ich, ich kann nicht anders.*”

Az ilyen kaliberű állásfoglalás mellett, amely minden, az új tehetségek ellen megnyilvánuló perzekutor-gondolkodással, rendőr- és ügyészmentalitással kész szemben állni, a Babitsékkal szemben bekövetkezett elidegenedés jelentősége hamar elhalványul. Ami igazán lényeges ebben a „szerelmesek perpatvarában”, ami számunkra maradandó és érdekes, az az attitűdök

a kommün bukása és Ady halála óta – nem tartózkodott Magyarországon; Osvátnak 1929 októberében bekövetkezett halála váltotta ki azokat az eseményeket, amelyek nyomán a Nyugat szerkesztőségi életében új korszak kezdődött.

³⁰ Babits: *A „Nyugat” régen és most*. I. m. 115.

³¹ Uo. 113–114.

³² *A „Nyugat” és az akadémizmus*. Uo. 102.

kontrasztjának egy kritikus pillanatban rögzített pillanatfelvétele. Mert hiába, mindkét előjeggyel ellátva s interpretálva – „*le style, c'est l'homme.*” Minden tiszteletünk mellett a későbbi Babitsnak Radnótival szemben tanúsított atyai barátsága, támogatása iránt, iskolapéldaként kell egymás mellé állítsuk a két írópublicista, Babits és Ignotus kritikai állásfoglalását a *Lábadózó szél* szerzőjével szemben. Míg Babits az akkori Radnótiban – akitől különben már verset is közölt (a fent említett *Estefelét*) – csak éretlenül lázító, kiabáló és paraszt tempókat kolportáló fiatalembert lát, Ignotus alig öt héttel később meglátja benne a kibontakozó mestert, a költőt, aki

„egy réti szóból és pesti dumából összesűrült nyelvben, . . . úgy vágja és vájja ki a verset, mint a szobrász a szobrot a kőből vagy a keményfából, erei és csomói szerint formálva mondanivalóját”.³³

Nem, ez a Nyugat-harcokat látott, vesztett, s ezeket mindenestre már fél évtizede maga mögött tudó publicista-író itt sem adja be a derekát; megmondja, ha oly tömören és egy másvalaki recenziójára írt „Utóirat” keretén belül is, mit tart azokról, akik azt hiszik, hogy egy ilyen tehetséget egy sajtóperrel s könyvének elkobzásával egyszerűen el lehet hallgattatni. Mert fel kell tételezzük, hogy Ignotus külföldről is érdeklődéssel, rokonszenvvel követhette Radnóti és József Attila jóformán szimultán lefolyt perét, amely során egy olyan esztétikus lélek, mint maga Kosztolányi is kész volt felszólalni a vádlottak oldalán.³⁴

3.

De mi mélyebb szellemi köze van egymáshoz a fent azonosított jellemvonásoktól eltekintve két, egymástól majdnem fél évszázadnyi távolságban álló írószellemnek? S valóban, ez a

³³ Ignotus *Válogatott írásai*. 274.

³⁴ Baróti: *Kortárs útlevelére*. 211. Radnótit valójában lett volna alkalma védeni Kosztolányinak, és tudvalevő, hogy elvben József Attila mellet is kiállt.

negyven év korkülönbség nagyon sokat számíthatott egy Radnóti idejében induló írónál, a harmincas évek elején. Megdöbentően szembetűnik a puszta kronológia döntő szerepe, ha Radnótit nem egy olyan más műfajban érvényesülő íróval, mint Ignotus, hanem egy Ignotussal kortárs lírai költővel, mondjuk Komjáthy Jenővel emlegetjük egy lapon.^{3 5} De ha más tényezőket is figyelembe veszünk, mint például Ignotusnak is, Radnótinak is kozmopolita, nyugati orientációját, teljesen logikusnak tűnik, hogy életükben egy szellemi találkozó lehetőségé adva volt. Rajongója volt mindkettő a francia és német íróknak, a sok név közül tanulmányunk keretében egy, mindkettőjüknek igen fontos példára kell hogy szorítkozzunk. „Heine prózáját szerette, s az nem is maradt reá befolyás nélkül”, olvassuk egy újabb s kimerítőbb magyar irodalomtörténet Ignotus-méltatásában, „*A szecessziós modor*” rubrika alatt.^{3 6} Ignotus verseiről írt kritikájában Babits is kitér röviden az idősebb költő Heinével érzett affinitására: „Nincs-e meg Heinében is ez az ellentét: az erős, lobogó s könnyen gyulladó érzékiség s a gúnyos, fölényes Értelme ellentéte, mely bizonyos nihilizmusba vezet?”^{3 7} És hiába tagadja ugyanezt a recenzens legközelebbi mondatában („És mégis tévedne, aki Ignotust Heine valóságos lelki rokonának tartaná”) – Radnóti-val kapcsolatban szöveget üt fejünkbe a megfigyelés. Nem „csupán” azért, mert Ignotust mint költőt a szerelmi líra kifejezés-világa vonzotta, egy lírai műfaj, amelynek Heine is, Radnóti is mesterei voltak. Hanem azért is, mert ami a nagy *É*-vel írott Értelmet illeti, amint ezt Babits fontosnak találja kihangsú-

^{3 5} Komjáthyval Radnóti legalább szocialista szimpátiáit osztja; egy talán ennél is meglepőbb kontraszt adódhatna Reviczky Gyulával, a városi tudat költőjével. Reviczky viszont még Ignotusnál is másfél évtizeddel idősebb.

^{3 6} *A magyar irodalom története*. Főszerk. Sőtér István. Bp. IV. (1965.) 1004. Vö. Ignotus: *Heine*. In: *Ignotus Válogatott írásai*. 290–297.

^{3 7} Babits: *Ignotus versei*. I. m. 327.

lyozni Ignotus „lobogó s könnyen gyulladó érzékiségével” szemben: épp ennek az Értelemnek és a fenyegető nihilizmusnak egy fontos variációjára találunk Radnótinak a *Tajtékos ég*-ben közölt *Talán...* című versében. Itt az „Értelem” nem a nihilizmushoz vezet, hanem inkább szembeszegül egy sötét, az Értelem bomlásának ijesztő formájában jelentkező nihilizmussal. A vers bevezető szakaszainak kataton hangulata után a záró palinódia ablakán át mint egy nyári napkelte süt be az olvasóra, a költő élnivágásának, az Értelemhez tartott szent hűségének fénye:

Palinódia

És mégse hagyj el karcsu Ész!
 ne éljek esztelen.
 Ne hagyj el meggyalázott,
 édes Értelem.
 Ne hagyj el, hadd haljak merész
 és tiszta, szép halált,
 akár az Etna kráterébe hulló
 mosolygó Empedoklész!^{3 8}

Hogy Radnóti lírai Heine-recepciójának egyéb vonásairól itt ne is szóljunk: a *Csütörtök* és a *Tajtékos ég* (a vers) fájdalmas, hősi lírai egyszerűségéről, a *Dal* heinei sorismétléseiről és a *Lyrisches Intermezzo* verseinek hangulatát idevarázsoló metrumáról, Radnóti Ortutay Gyulának, korunk ama egyik legszomorúbb ünnepén, 1939 karácsonyán írt Heine-dedikációjáról, amely éppen oly eltéveszthetetlenül alkalmi vers, mint amelynek határán, Baróti helyes megfigyelése szerint, a *Számadás* jár.^{3 9} „*Vieles wäre zu sagen davon*”, ahogy Hölderlin, egy másik meg nem alkuvó Empedoklész-önarckép alkotója, mondhatná, talán ebben az összefüggésben is. De hogy Radnóti és Ignotus közös Heine-affinitásának itt legrelevánsabb mozzana-

^{3 8} Radnóti Miklós Művei. 166.

^{3 9} Baróti: i. m. 367.

tát említsem meg: mindketten mélyen adósai a német mesternek ama közös meglátásukban, hogy a harcos költő és a harcos publicista munkája között, cenzúra és ügyészet korszakában – legyen az az ügyészet Horthyé vagy Metterniché – nincs válaszfal. A költészet és a publicisztika egymás határmozzanatát is kitheti. Hogy Radnóti is fejtett ki publicisztikai tevékenységet, miként Ignotus költőit, az egyáltalán nem véletlen – az írói világ két féltékéje náluk is, akárcsak Heine életében és pályafutásában, egymásratalált. És itt az irodalmi zsánerek fogalmát érintő kérdés is felmerül.

Kétségtelen, hogy Ignotus és Radnóti, a Nyugat három író-nemzedékének e nagyapa-, illetve unokaalakja ígéretet s beteljesülést szimbolizál azon a téren is, amelynek az ő korukban a Nyugat bizonyult legrészletesebb s a való terepet leghűbben ábrázoló térképének. Ha ahhoz nem is kell ragaszkodnunk, hogy Babits éppen az ignotusi *Utóirat* olvasása révén jutott volna Radnótiról csak később alakított, revideált véleményére – mert a költőt elvégre is a versei igazolják –, annyi elvitathatatlan: Babits belátta, hogy tévedett Radnótival szemben, s nem sokkal saját kritikája után Bálinttól és másoktól egy egész sor kedvező bírálatot közölt róla a Nyugat hasábjain. Így legalább azt a következtetést megengedhetjük magunknak, hogy Ignotus baráti beavatkozása semmi esetre sem árthatott a fiatal írónak, aki akkor immár a Nyugatba is írt.

Radnótinak még több mint harminc, a Nyugatban közlendő verse segítette igazolni őt, mint a két háború közti líra egyik klasszikusát.⁴⁰ A *Számadás* Ignotus-dedikációjával kimondott spontán és őszinte köszönet ritkán előforduló eset olyanok

⁴⁰ Hogy a Nyugat könyvsorozatában már 1936-ban megjelent, díjnyertes *Járkálj csak halálraitélt!* című kötetéről ne is szóljunk. Hogy, rekvém-versétől eltekintve, Radnóti sem maradt új barátjának adósa, arról a melegen megírt ismertetője Babitsnak 1937-ben megjelent *Újabb versek* című kötetéről számol be. Szöveg: *Radnóti Miklós Művei*. 691–696. V. Melczer: i. m. 1047–1048.

között, akik még az adott pillanatban nem állnak szoros baráti kapcsolatban; kivételes eset ez már azért is, mert nem hasonlít a híres irodalmi „kibékülésekhez”, mint például Kassákéhoz Osvát Ernővel,⁴¹ vagy akár magának Radnótinak a megbékéléséhez Babits iránt. Inkább azt kell éreznünk, hogy ha Radnóti nagy, atyai barátait, jellemére s művészetére formálóan kiható mentorait emlegetjük – olyanok neveit, mint Hilbert Károly, Sík Sándor és Babits Mihály – valahol köztük kell szerepelnie Ignotus nevének is. S habár, amint tudjuk, ebben az esetben az idősebb író élte túl a fiatalabbikat, nem kevesebb ez a kis, névjegynek ható vers⁴² a nagy rekviem-dedikációknál sem, amelyekkel Radnóti rózta le háláját, utolsó kegyeletét olyan barátok iránt, mint amilyenek Kosztolányi, József Attila, Bálint György és maga Babits is voltak.

⁴¹ Kassák Lajos: *Osvát Ernő*. In: *Csavargók, alkotók. Válogatott irodalmi tanulmányok*. Szerk. Ferencz Zsuzsa. Bp., 1975. 288–298. Kassák Osváttal és a Nyugattal folytatott küzdelmeiről önéletrajzában számol be; vö. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp., 1957.³ 581–582., 651–653., 662–664., 679–682., 689–691., 958., 985–987. Kassák első találkozása Ignotus-szal: 679.

⁴² Baróti: i. m. 367.